

LUCIE STORCHOVÁ (ed.), *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě, Dolní Břežany 2014, Scriptorium, 452 s., ISBN 978-80-87271-87-2*

Před více než sto lety napsal Max Weber dnes již klasickou práci o problému objektivitě v sociálněvědním a sociálněpolitickém poznání. V kritice pokusů o přesazení metod přírodních věd do věd kulturních (tedy naturalistického monismu), resp. jejich naprostého odmítní, jasně ukázal, jak významnou roli hrají v kulturních vědách včetně historie při snahách o vyvozování obecnějších soudů pojmy a s nimi spojené koncepty. Poznání není bezpředsudečné, jakékoli práci s empirickým materiálem předchází vědomá či nevědomá teorie, kterou je uchopován a tříděn a která se skrývá v pojmech, s nimiž ke zpracování přistupujeme.¹ Ač naši dobu dělí od data sepsání Weberovy studie přehrada jednoho století a její autor se dávno zařadil mezi klasiky společenských věd, část českých historiků setrvává, jak mimo jiné ukázaly nedávné polemiky na sjezdu historiků, na pozicích klasického historismu a předpokládá přímý a nekomplikovaný vztah mezi prameny a výsledky historikova výzkumu.

Ti, kdo stále věří v objektivitu zaručenou „správnou“ prací s prameny a v bezproblémovost samotného pojmu pramen, asi po knize Lucie Storchové, Jana Horského a dalších autorů nesáhnou, ač právě pro ně by byla její četba prospěšná. Soudě podle úvodní poznámky, že vychází k „30. výročí dokončení dosud nejvlivnějšího českého Úvodu do studia dějepisu“, by zřejmě jejími čtenáři měli být především vysokoškolští studenti oboru historie. Třicet hesel o rozdílném stránkovém rozsahu (od 6 do necelých 30 stran) rozdělili autoři do čtyř oddílů. Prvý zahrnuje základní pojmy typu „pramen“, „metoda“, „čas“, „fakt“ či „historie“, tedy pojmy, které předcházejí vlastnímu výzkumu a zpravidla jsou považovány za bezproblémové a konsenzuálně přijímané. Druhý a třetí oddíl představují dle slov předmluvy dvě podskupiny jedné tematické části, zjednodušeně řečeno konceptuální. Nejprve to jsou pojmy „společnost“, „politika“, „kultura“ a „hospodářství“, které se podle autorů ustavily především v německojazyčném prostředí. Na ně navazuje ve třetím oddíle čtveřice „třída“, „gender“, „etnicita“ a „rasa“, tedy pojmy vycházející z angloamerického prostoru a navazující na předešlé i časově, neboť se konstituovaly až v průběhu 20. století. Závěrečná čtvrtá část přináší hesla vě-

1 MAX WEBER, „Objektivita“ sociálněvědního a sociálněpolitického poznání, in: Týž, Metodologie, sociologie a politika, Praha 1998, s. 7–63.

novaná pojmům předmětovým, tj. označujícím témata historického výzkumu, jako například „modernizace“, „město“, „válka“ nebo „krajina“. Knihu uzavírají seznam literatury a rejstříky jmenný a věcný.

Hesla první části knihy podávají ve velmi zhuštěné podobě hlavní souřadnice soudobého přemýšlení o zvolených pojmech. Před historiografickým výkladem je upřednostněn problémový a text vede snaha o zachycení základních otázek a diskusí, které jsou s danými pojmy spojeny. Hesla zbývajících částí již více zohledňují i historiografický rozměr, avšak v rozdílné míře. Zde autoři také obohatili text o konkrétní sondy k vybraným dílům, na nichž demonstrují hlavní znaky vývoje a proměn daných konceptů. Promyšlenost a vnitřní souvztažnost knihy zvýrazňují křížové odkazy k souvisejícím heslům, jež jsou umístěny na okrajích stránek a usnadňují čtenářům orientaci v problematice.

Výklady v textu jednotlivých hesel jsou sevřené a omezené na vybrané charakteristiky. To je logické, vzhledem k záměru knihy a omezenému rozsahu hesel nelze očekávat, že by došlo na všechny problémové otázky spojené kupříkladu s časem, natož pak na nastínění proměn a polemik v průběhu 20. století. Zaslouží si ocenění, že autoři brali do úvahy práce nedávného data a snažili se postihnout pohyby konceptů ve světové historiografii, byť nelze přehlédnout, že se orientují především na německé a angloamerické prostředí. Výhrady vůči opomenutí toho či onoho autora nebo problému vycházejí ze subjektivních preferencí recenzentů a nemá smysl je zde vypočítávat, na kvalitě knize neubírají – snad jen zamrzí, že kapitola o metodě nevěnovala pozornost závěrům plynoucím z Popperovy *Logiky vědeckého zkoumání*, která je drobně zmíněna jen v heslu „věda/vědění“; či že autoři hesel „společnost“ a „hospodářství“ nevzali více v úvahu význam knih Marca Blocha *Feudální společnost a Les caractères originaux de l'histoire rurale française* (a poněkud překvapivě působí, když jeho *Obrana historie* je v seznamu literatury uvedena v anglickém překladu prvního vydání, a nikoli v kritické edici připravené Etiennem Blochem). Podobného rázu je i konstatování, že většina hesel věnuje v souladu s badatelským zaměřením svých autorů výrazně větší pozornost moderním dějinám, přičemž zaměření na mediévistický či raně novověký výzkum by patrně drobně doplnilo pohled na konceptuální proměny (příkladem budiž heslo „město“).

Postupme ale od okrajových výhrad k přínosům recenzované knihy. V českém prostředí, které nemá výrazněji rozvinutou tradici teoretického myšlení o dějinách,² získávají podobné práce pozitivní hodnocení již samotným faktem své

2 JAROSLAV MAREK, *Historie mezi teorií a praxí*, ČČH 96/1998, s. 779–802.

existence. Kniha *Koncepty a dějiny* však snese srovnání i v evropském kontextu a v určitém ohledu představuje slovník moderní historické vědy, vědy, která si uvědomuje nutnost neustálé problematizace a reflexe užívaných postupů, pojmů a volby předmětu svého bádání. Hesla poukazují na mnohoznačné, nežřídka spíše intuitivní či vysloveně nepřesné používání obecně sdílených pojmů, a v tomto směru je kompendium důležité pro celou historickou obec. Studentům kromě obeznámení se se soudobým stavem myšlení o zvolených teoretických problémech nabízí důležité vodítko v podobě rozsáhlého seznamu literatury a prací, které jsou jako modelové či jinak podstatné příklady přibližovány v graficky odlišených pasážích uvnitř jednotlivých hesel. Kniha jim nabízí i odlišný pohled na dějiny dějepiscectví, které se zde nepředstavuje jako sled autorů a jmen v kontinuálním vývoji pod heslem pokroku a inovací,³ nýbrž prostřednictvím badatelsky centrálních pojmů a problémů ukazuje postup vědy formou diskurzivních změn a jako koexistenci asynchronismů v různých oblastech historické práce. Jakkoli je úroveň zpracování jednotlivých hesel rozdílná, nelze v knize najít vysloveně slabé nebo problematické texty a jako celek zachovávají vysokou úroveň. Zejména fundované podání hesel v prvním oddíle si zaslouží vyzdvihnout, možná jim ale uškodila zbytečná stručnost, kvůli níž zůstala argumentace někdy strohá. Přes jistotu náročnost výkladu, která vyžaduje přinejmenším základní obeznámení s prací historika, jsou všechna hesla po jazykové stránce koncipována srozumitelně, až na občasnou pojmovou klopotnost dané přebíráním z cizích jazyků (například scientizace či respecializace).

Ve srovnání s Markovou knihou *O historismu a dějepiscectví*, připravenou do tisku na konci 60. let a vydanou v roce 1992, která dosud představovala jediný soustavnější text, jenž se systematicky zabýval postupem historikovy práce v teoretickém kontextu, jde recenzovaná práce hlouběji v úvahách o pojmech, které Jaroslav Marek přijímal bez větších pochyb jako základy svého výkladu (například pojem historického faktu), schází jí ale systematická Markova výkladu. Jakkoli jde o odlišné typy historického textu a přestože autoři věnovali velkou pozornost provázanosti hesel mezi sebou, nelze pominout výhrady ke koncepci, výběru a uspořádání hesel. Byť je v rozvržení do tří hlavních celků patrná snaha o postup od konstitutivních prvků historikova výzkumu přes obecná témata a koncepty k relevantním badatelským proudům, není volba hesel a jejich rozčlenění podle našeho názoru zcela logická a soustavná.

3 K tomu kriticky MILOŠ HAVELKA, *Kutnarovo a Markovo dějepiscectví na počátku 21. století (Zamyslení nad třetím vydáním knihy)*, in: Týž, *Výklady a kritika*, Praha 2015, s. 182-192.

Prvé části knihy nelze ve výběru témat nic vytknout, jejich seřazení za sebou nastiňuje i rámec historikovy práce od pramene přes časoprostorové souřadnice až po vlastní obor historie. Komplikovaněji se jeví zbývající díly knihy. Rozdělení druhé části do dvou podskupin jen na základě jazykového kritéria (německá / angloamerická historiografie) není příliš šťastné, vzhdyt třeba u pojmu rasa je významnými příspěvky zastoupeno i francouzské bádání, na které autorka po právu odkazuje; stejně tak koncept společenské třídy nelze přisoudit přednostně angloamerickému prostředí a zcela opomenout jeho genezi v myšlení německém a francouzském. Výběr hesel ve čtvrté části je poněkud nahodilý, nejspíše daný badatelským zaměřením autorů. Při větším autorském zastoupení historiků starších dějin by nepochybně nechyběly pojmy jako reprezentace či rituál, které stále patří k podstatným konceptům na poli předmoderních dějin. Především jsou zde ale zařazeny pojmy rozdílné povahy, například „identita“ a „paměť“ pospolu s „válkou“ nebo „zbožností“. Sama paměť by nadto měla mít své místo spíše v první části, neboť patří k utvářejícím složkám historického podání; identita by se zase lépe hodila do části třetí. Pochyby uživatele nad volbou a rozvržením hesel by odstranil podrobnější úvod. Zde spatřujeme asi nejvýraznější slabinu, neboť stručné, toliko dvoustránkové uvedení knihy nemůže postihnout výchozí diskuse a cíle práce. Od věci by nebylo ani přiblížení místa této příručky v poměru k obdobným pracím a v kontextu *Begriffsgeschichte*, kterých se stručně dotýká jedno z hesel.

Absenci rozsáhlejšího úvodu považujeme za problematickou i kvůli naznačenému předpokladu, že uživateli knihy budou vysokoškolští studenti. Ačkoli se autoři odvolávají na Hrochovu příručku z poloviny 80. let minulého století, jejich kniha ji nenahrazuje. Jde o alternativní model, zajímavý, podnětný a promyšlený, jenž nicméně nenabízí systematiku disciplíny v propedeutickém duchu, nýbrž spíše specifický historiografický náhled na vybrané problémy. Plné využití ze strany studentů komplikuje i výše zmíněný fakt, že hesla předpokládají čtenáře již obeznámeného s problematikou historického výzkumu, který bude schopen vztáhnout rozebírané problémy ke konkrétní praxi (jednalo by se tak o nadanější studenty magisterského a doktorského studia). Větší ohlas patrně bude mít mezi „hotovými“ historiky, kterým poskytuje propracovaný referenční rámec výzkumných konceptů v jejich badatelském zaměření a rozšiřuje obzory o problematizaci obecně přijímaných pojmů.

Tyto drobné připomínky ale nic nemění na významu recenzované knihy pro domácí dějepisce. Po pracích Jaroslava Marka a Zdeňka Vašíčka zde máme další dílo, které se systematicky zabývá vlastními základy historikova přístupu k minulosti a vytváření rekonstrukcí minulého dění. V českém prostředí jde o počin ojedinělý a podnětný, sepsaný zasvěceně a s hlubokou znalostí proble-

matiky ve všech heslech. Kniha nabízí nejen badatelskou inspiraci v podobě přetlumočení aktuálních konceptů výzkumu, ale vybízí k neustálé a pečlivé reflexi základních kategorií historického myšlení, pojmů, s nimiž pracujeme intuitivně a předpokládáme jejich obecnou srozumitelnost a bezproblémovost. Last but not least: v jednotlivých heslech čtenářům předkládá také určitou interpretaci vývoje světového dějepisectví v druhé polovině 20. a na počátku 21. století. Kniha představuje skutečnou kolektivní monografii, v níž jsou jednotlivé části funkčně provázány mezi sebou a v celku tvoří koherentní výklad o podstatných pojmech a konceptech současné historické vědy.

Tomáš Borovský – Tomáš Malý